
Ana PINTARIĆ, Osijek

POGLED U JEZIK 125-GODIŠNJEG *GLASNIKA/VJESNIKA*

Da bismo govorili o jezičnim osobinama *Glasnika/Vjesnika*¹ tijekom njegova 125-godišnjeg postojanja, od 1873. do 1997., potrebno je upozoriti na jezične prilike toga doba koje su oblikovale standardni hrvatski jezik, pa i jezik *Glasnika/Vjesnika*.

Kraj 19. stoljeća je i kraj petoga razdoblja standardizacije hrvatskoga jezika² koje je obilježeno sukobom filoloških škola (zadarske, riječke i zagrebačke) oko stava *jedan dijalekt za književni jezik*.³ Ta se razlika očituje prema odrazu glasa jat (ě), nastavcima za genitiv, dativ, lokativ i instrumental množine, pisanju nekih grafema. Sukob se s jedne strane može opisati i kao sukob tradicije i novina koje su nastajale, ili prirodnim putem razvitka jezika, ili pod utjecajem hrvatskih vukovaca.

Pravopisno povjerenstvo⁴ je 1877. nastojalao unijeti red u ta različita mišljenja pa je preporučilo: da se nastavak -ah piše u genitivu množine; nastavci -im, -ih, -i pišu u dativu, lokativu i instrumentalu množine; da se r piše umjesto er; ć umjesto tj.

Dvije godine poslije zasjedanja Pravopisnog povjerenstog Mirko Divković piše novu gramatiku za srednje škole *Hrvatsku gramatiku* u kojoj

---

¹ Kako je u razdoblju od 1873. do 1945., o kojemu ću govoriti u članku, list izlazio pod naslovom *Glasnik*, opredjeljujem se za taj naziv dalje u tekstu.

² Povijest je hrvatskoga jezika podijeljena na razdoblja: Predstandardno razdoblje: 1. od 9./10. do 15. stoljeća 2. 16. stoljeće 3. od početka 17. do sredine 18. stoljeća. Standardno razdoblje: 4. od sredine 18. stoljeća do hrvatskog narodnog preporoda 5. od hrvatskog narodnog preporoda do konca 19. stoljeća 6. standardni jezik 20. stoljeća. Prema: Moguš, Milan, *Povijesni pregled hrvatskoga književnoga jezika*, HAZU i Globus, Zagreb, 1991

³ Zadarska škola zastupa štokavsku ikavicu kao osnovicu za hrvatski književni jezik tražeći uporište u rasprostranjenosti ikavice u književnosti (dalmatinskoj i slavonskoj književnosti u 18. stoljeću). Kasnije će zadarska škola odustati od svojih zahtjeva. Riječka je filološka škola odbacivala nastavak -ah u genitivu množine, ali je zastupala uporabu starijih oblika u dativu, lokativu i instrumentalu. Zagrebačka se filološka škola zalaže za Gajevu ortografiju, za nastavak -ah u genitivu množine. Vidi: Moguš, Milan, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1993., 157-176.

⁴ Pravopisno povjerenstvo saziva Zemaljska vlada *ne hoteći niti poduzimati odium kakova dekretovanja* da izrekne sud o pravopisnim pitanjima. Predsjednikom povjerenstva bio je Ivan Kukuljević, a članovi: Janko Jurković, Fran Petračić, Ignjat Bartulić, Ivan Stožir, Tadija Smičiklas, Stjepan Basariček, Adolfo Veber, Franjo Marković, Josip Miškatović. Zapisnik sa sjednice vidi: *Vienac*, 1877., 176-221

odbacuje genitivni nastavak -ah i uvodi novoštokavski oblik s nastavkom -a (žena).

Kraj 19. stoljeća obilježen je i snažanim prodorom hrvatskih vukovaca koji ističu da su književni i pučki jezik jedan jezik, te da su hrvatski i srpski jedan jezik s dva imena; svemu tome se odupire tradicija hrvatskoga jezika i književnosti.⁵

Na čelu hrvatskih vukovaca su lingvisti Tomo Maretić, Ivan Broz i Mirko Divković. Nadmoć njihovih ideja, ali ne i apsolutnu pobjedu u hrvatskomu jeziku, označava objelodanjivanje *Hrvatskog pravopisa* 1892. Ivana Broza i *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1899. Tome Maretića. Misao o hrvatskom i srpskom jeziku kao jednom jeziku s dva imena jačim će se ili slabijim zamahom održati sve do 1990. godine.

Unatoč hrvatskim vukovcima književnost se hrvatskoga realizma krajem 19. i moderne početkom 20. stoljeća (s nekim iznimkama) oslanja na tradiciju hrvatskoga jezika i književnosti, slijedeći sva tri narječja na kojima je izrasla pisana hrvatska baština.

U takvom jezičnom ozračju 1873. izlazi prvi broj *Glasnika Biskupije Djakovačko-Sriemske*: četiri godine prije zasjedanja pravopisnog povjerenstva (1877.), dvije godine poslije prvoga izdanja *Veberove Slovnice hrvatske* 1871. i tri godine prije drugoga izdanja 1876.

Glasnikova namjera nije jezično poučavanje čitateljstva, nego: (...) u službenom svom dielu razglašivati po biskupiji naredbe i okružnice Preč. Ordinarijata, a uz to i dokinuti bar s većine po svećenstvo tegotno prepisivanje istih. (...) Osim službenih izvješća želimo Glasnikom promicati također praktično obrazovanje svećenstva. Glasnik nije list strogo znanstvena smiera, niti mu je zadaćom višji razvitak bogoslovske nauke. Duboko bogoslovna izražavanja, suhoparne prepirke, gole i neplodne teorije leže mu izvan kruga. Nasuprot u praktični život svećenstva što dublje posegnuti, pastirsko uredovanje što poukom, što savjetom olahkotiti: to je cilj, za kojim naumismo poći. (Naša namjera, *Glasnik*, 1783., 1)⁶

Sto dvadeset i pet godina *Glasnika/Vjesnika* pruža golemu jezičnu građu čiji ću dio tek u pregledu izložiti na ovom znanstvenom skupu. Preda mnom su dva zadatka: prvo, govoriti o nekim pravopisnim, morfološkim, sintaktičkim i

⁵ Primjerice je Adolfo Veber, koji nasljeđuje Antuna Babukića, književni jezik smatrao iznad pučkoga jezika. Sučeljavaju mu se vukovci Mirko Divković, Tomo Maretić i Ivan Broz. Vidi: Jonke, Ljudevit, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb, 1965., 22-25

⁶ U zagradi bilježim izvor navoda ili upozoravam na literaturu na ovaj način: ako je navod iz *Glasnika/Vjesnika*, onda pišem godinu i stranicu na kojoj se navod nalazi, npr. (1873., 12); ako upozoravam na literaturu, pišem prezime autora, godinu izdanja knjige/članka i stranicu, npr. (Mandić, 1779., 28). Kurzivom su otisnuti navodi iz literature.

leksičkim osobinama *Glasnika/Vjesnika* s namjerom da otkrijem u kojoj je mjeri list slijedio jezične norme svoga vremena, a u kojoj se s njima razilazio i, drugo, ukazati na članke o lijepoj književnosti.

Razdoblje u kojemu ću promatrati navedene teme obuhvaća vrijeme od 1873. do 1945. godine; od prvog do posljednjeg broja s imenom *Glasnik*.

Članak sam podijelila na četiri dijela:

Jezik u *Glasniku/Vjesniku*

Glasnik/Vjesnik o jeziku

O lijepoj književnosti

Stilističke osobine

1. Jezik u *Glasniku/Vjesniku*

U ovom ću dijelu govoriti o jezičnim normama koje *Glasnik* slijedi i od kojih odstupa i to glede grafije, tvorbe riječi, jezičnih promjena, nekih vrsta riječi i sintakse.

Slovo đ,ć: Krajem 19. stoljeća u hrvatskoj je grafiji još ostalo otvoreno pitanje pisanja slova đ, ć, r.

Pisanje slova đ, ć pokušavalo se riješiti i u 18. stoljeću, kada su za ta slova postojali grafemi koje su pisci rabili *po povolenju* (Mandić, 1779., Prijavljenje): g, di, gj, gy, dj, ghj, gh za đ, a chi, ch, chj, tch, tchj, tj, cs, cf, za ć.⁷

Đakovački biskup dr. Antun Mandić⁸ 1779. objelodanjuje prvi slavonski pravopis *Uputjenje k'slavonskomu pravopisu za potrebe narodnih ucsionah u kraljestvu Slavonie. Anleitung zur slawonischen Rechtschreibung zum Gebrauche der Nationalschulem in dem Königreiche Slawonien. Ofen, gedruckt mit königl. Universitätsschriften. 1779. Cum Speciale Privilegio. Sac. Caes. Reg. Apost. Maj. Kostet ungenunden 3 Kreuzer.*

U tome pravopisu Mandić normira dj i gj za đ, a ch i tj za ć upozoravajući da te znakove ne valja poistovjećivati. Mandić piše:

⁷ O grafiji u 18. stoljeću pisali su: Tomo Maretić, Ljudevit Jonke, Josip Vončina, Stjepan Babić, Milan Moguš, Zlatko Vince.

⁸ Dr. Antun Mandić, 1740.- 1815., zaslužnik visokih crkvenih časti i svjetovnih odličja, znamenit kao kulturni i prosvjetni djelatnik, kao predsjednik Povjerenstva za uređenje hrvatskoga pravopisa i ocjenu Stillijevo *Rjecoslova*, kao mecena i darovatelj, kao utemeljitelj Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, vrstan gospodarstvenik. Vidi: Srakić, Marin, *Antun Mandić, biskup, realizator školskih reforma u Hrvatskoj*//Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću, 87-95 (1985.) Osijek

Jednako dj i gj razlikuje Izvadjanje Rics fih, gdje ove slovke pravo potribovati valja, na Priliku: Gjubre; rodjen, a nie rogen, od roditi; vodjen, a nie vogjen. i. t. d. (Mandić, 1779., 28)

Za slova ch i tj Mandić upozorava da se u pisanju trebaju razlučiti: *ch i tj imaju se po Izvadjanju Riec fih potribovati; n. Pr. Chud, ušatjen a nie ufachen: Bitje, a nie Biche od ušatiti, biti. i. t. d. (Mandić, 1779., 28)*

Ljudevit Gaj u *Kratkoj osnovi horvatsko-slavenskoga pravopisanja* za slovo **đ** predlaže znak **đ"** koji će ilirski pravopis preinačiti u **dj**.

Slovo **ć** Gaj ne predlaže, jer ga kajkavci nemaju, a ilirski pravopis normira znak **ć** i **tj** za **ć** (npr. sjeđeci, cvetje).

Pravopisno povjerenstvo 1877. zaključuje da se u pismu trebaju razlučiti dj i đ zbog dvojakoga izgovora: *djever, djevojka, različito je ono dj od izgovora tudjega, nadjen. (Vienac, 1877., 14)*

U *Slovnici hervatskoj za srednja učilišta* (Zagreb, 1871., dalje: *Slovnica*), koja je propisana za uporabu u školama, Adolfo Veber normira **dj** i **gj** za **đ**, te **ć** i **tj** za **ć**.

Konačan će oblik slovo **đ** dobiti reformom Đure Daničića, koji će poopćiti i pisanje **ć** (sjedeći, cvijeće). (Jonke, 1965., 13)

Pogledajmo koju normu slijedi *Glasnik* u pisanju slova **đ** i **ć**.

Krajem 19. stoljeća za fonem **đ** u *Glasniku* nalazimo grafeme **dj** i **gj**: redjenik, takodjer (1873., 109), dosadjuje (1873., 110), medjutim (1873., 111), Angjel (1873., 112). Ti se grafemi nalaze i početkom 20. stoljeća: izmegju (1905., 3), dogadjaj (1905., 2), medjutim (1905., 48).

Slovo **ć** se u *Glasniku* piše **ć**. Tek nekoliko primjera ima s grafemom **tj**: platjati (1873., 4), uskrsnutje (1873., 175), bratja (1873., 175), Bogu dušu povratjam (1873., 175).

Vidljivo je da *Glasnik* slijedi Veberovu normu glede pisanja slova **đ** (dj, gj), ali ne i normu za pisanje **ć**. Neke su riječi pisane na dva načina: evangjelje (1905., 1) i evandjelje (1873., 34)

Pogledajmo Strossmayerov odnos prema navedenoj grafiji. Govor koji je biskup održao u Vinkovcima prigodom otkrivanja spomenika Matije Antuna Relkovića pokazuje da Strossmayer piše dj za đ: mimoidjem, oslobodjenje, medju, takodjer (1880., 167., 168), a za ć ima samo jedan grafem: ć.

Grafemi dj i gj za đ nalaze se u *Glasniku* i u 20. stoljeću, kada više nije bilo dvojbe o pisanju đ: Djakovo, potvrđen, medjutim, Angjelka, evangjelje (1905., 1., 22., 210.), rodjenje, naredjenje, dogadjaj (1911., 93), evangjelje, angeoski (1911., 94). Dalje će se, do 1943., pisati grafem đ, a onda, 1943. do 1945. nalazimo opet dj: medjunarodni (1943., 3)

Slovo r. Antun Mandić u *Uputjenju* piše er za slogotvorno r; Ilirci nastavljaju Gajevu normu pa pišu er i ar.

Adolfo Veber u *Slovnici* 1871. piše er za slogotvorno r (perst, serdce), koje u izdanju 1876. napušta. Pravopisno povjerenstvo je 1877., nakon velike rasprave,⁹ predložilo da se r piše bez samoglasnika.

Prvi se broj *Glasnika* (1873.) nije priklonio Veberovoj *Slovnici* (1871.) koja je bila propisana za uporabu u školama; nisam našla ni jedan primjer sa znakom er.

Slovo dž: Evo kakav je put usustavljivanja prešlo slovo dž. U 18. stoljeću je normiran grafem cx; Gaj je za dž predložio g", a ilirski ga pravopis preinačuje u dž.

Glasnik slijedi ilirski znak dž: hodža, adžija (1875., 177), džamija (1911., 151). Umjesto dž piše se i č ili ž u primjerima *svjedočba*, *žep* (1873., 143), no ti su primjeri rubni.

Slovo i, h, t: U 18. se stoljeću i piše i; Gaj za i ima grafem y;¹⁰ Veber piše i. Tako i *Glasnik* u kojemu nalazim tek nekoliko rubnih primjera s grafemom y: gimnazija (1873., 118), martyrologija (1905.,3), encyklika (1882., 60-64); umjesto slova i na nekim se mjestima nalazi j: sjerota (1873., 119), sjegurnost (1873., 190), umjesto slova h znak ch: katechete (1873., 118), a umjesto t znak th: theologija (1905.,2)

I možemo ustvrditi: *Glasnik* piše dj i gj za đ, dž za dž, ć za ć (tj ne prihvaća), r za slogotvorno r, a ponekad se na mjestu i nalazi y (u riječima stranog podrijetla).

Odraz ě: Antun Mandić u *Uputjenju* ne govori o odrazu ě (Mandićeve književni jezik je slavonska ikavica), nego veli da *glasovito slovo e sledi u slavonskimah Riecmah za Slovom i i j, prvo radi produljenja Slovke, drugo radi dobroga Izgovaranja; na Priliku: Tielo, vierno, gdje, Pjesma.* (Mandić, 1779., 26)

Znak ě s izgovorom je, ije uvodi Ljudevit Gaj 1835. za sve odraze ě, da bi 1848. u *Danici* pisao ie i u dugim i u kratkim slogovima, nakon čega će

⁹ U zapisniku piše: *Dokazi tako vojuju za i proti samoglasnoj naravi r-a, ali napokon odluči sav odbor popustiti obćemu običaju i odluči neka se r piše kao samoglas. Jedini je prof. Marković ostao pri konsonantstvu r-ovu navodeći poglavito razloge ljepote proti samoglasu r-ovu, osobito u onih slučajevih kada je slovka duga kao u krv, gdje se r mora dvo- i trostručiti (krrrv).* Vidi: *Vienac*, 1877., 210-211. i Jonke, Ljudevit, *Nav. dj.*, 16.

¹⁰ Gaj o slovu y piše kao o nesretnom slovu u hrvatskomu jeziku: *Szlova y vu horvatzkom narechju, kak vu spanyolzkom jeziku potrebuje sze za veznik (et, und); y vu zeztavlyanyu mehkih glaszov dy, gy, ly, ny. Z ovum nepotrebnum szlovum prvi obtershil je nash jezik Peter Petretics, b. z. ar on szam vu szvojoj evangelionzkoj knyisiczi, koju leto 1651 na szvetlo daj le na ztrani 303, valuje da je on prvi ovaj neszrečni y (...)* Vidi: Gay, Ljudevit, *Pravopisz, Vienac* (1835.) 40.

Bogoslav Šulek u *Nevenu* pisati **ie** za duge, a **je** za kratke slogove. (vidi: Jonke, 1965., 15) Adolfo Veber u *Slovnici* 1871. piše **ě**, a u izdanju 1876. ga zamjenjuje s **ie** za duge slogove i **je** za kratke. Pravopisno povjerenstvo 1877. preporučuje **ie** za duge, a **je** za kratke slogove. (vidi: Vienac, 1877., 218)

Ta se brza promjena pravopisnih pravila glede **ě** osjetila i u *Glasniku*. U prvim brojevima *Glasnika* godišta 1873. na mjestu **ě** u većini slučajeva nalazimo **ie/je**, a samo u nekim slučajevima **i/e**. Veberovu normu o jatu iz 1871. slijedi tek nekoliko članaka. Na primjer:

- **ě**: směr, reči, věra, grěh , cěna, dělo, děca, svět, scěim, izběgnem, naměnim, Němačka, potřěba. (1873., 14)

- **ie, je, e, i** : prieko (1873., 2), ciena (1873., 3), siečanj (1873., 192), Viestnik (1905., 57); mjesto (1873., 192), tješio, svjetovao (1873., 119); predlozi (1873., 192), predlog (1873., 118), otmena (1873., 128), tekom (1873., 191), preći (1873., 191), doneo je (1873., 16), napred (1873.,1); gori (1873., 190), vik, naslidnik (1873., 175).

Dvoglasnik **ie** na mjestu **ě** u *Glasniku* se nalazi do kraja stoljeća kao norma, a onda sve rjeđe, pa se nedosljedno (sriemske i srijemske, npr.) može naći sve do 1911. godine.

Pisanje **ie** na mjestu jata opet će se javiti uvođenjem korjenskog pravopisa *Koriensko pisanje* 1942. i *Hrvatskog pravopisa* 1944. Kako se odraz **ě** u *Glasniku* mijenjao od 1940. do 1945. pokazat ću na nekim primjerima iz impresuma:

1940. , 1941. i 1942: *Glasnik* izlazi na *cijelom* arku (...); *Cijena* mu je (...)

1943. i 1944: Izlazi na *cielom* arku (...); *Ciena* mu je (...)

1945. , broj 1., 2. i 3. do 15. ožujka: Izlazi na *cielomi* arku (...); *Ciena* mu je (...); broj 4. od 15. lipnja: Izlazi na *cijelom* arku (...); *Cijena* mu je (...)

Suglasničke pojave. U 18. se stoljeću u književnosti osjeća kolebanje između etimološkog i fonetičkog načina pisanja. Antun Mandić se zalaže za tradiciju u pisanju suglasnika, u slučaju kada se dva suglasnika različita po zvučnosti nađu jedan pored drugoga. Mandić piše: *Slova Riec fi temeljite imaju koliko Obicsaj dobrih Pisacah terpih, u izvodnimah Slavonskimah i u tugjimah kod nas primitimah Riec smah zaderxatife; na Priliku: Druxtvo, a nie Drushtvo; bridak, a nie britak.* (Mandić, 1779., 24)

Glede suglasničkih pojava Veberova je *Slovnica* na tragu Mandićeve norme:

Suglasnici neglase, kad se sastanu s drugimi suglasnici, uprav onako kano kad su sami; već u govoru jedan preglasuje prema drugomu, da se lašnje mogu

izgovoriti. (...) ali u pisanju treba se držati etimologije rečih, pak pisati: ljubko, ovca, grizti. (Veber, 1871., 9)

Ta se etimološka težnja u pisanju suglasničkih skupova očituje i u *Glasniku* prije 1900., zatim će se izgubiti i opet vratiti 1943. do 1945. godine. Evo nekih primjera:

- odkazati (1873., 190), uobće (1873., 190), sgrada (1873., 190), zadušbina (1873., 190), neizplaćeno (1873., 192), odborničtvo (1873., 191), iztočni (1943., 36), namjesništvo (1943., 37), izkićen (1953., 60), društvo (1943., 64), teško (1943., 90).

U nekim se primjerima u *Glasniku* iza stalne suglasničke skupine u kojoj je posljednji slog kratak nalazi skup je: pogrješka (1873., 186)

Ta će se norma pojaviti i u *Hrvatskomu pravopisu* Babića-Finke-Moguša 1994., koji će dopustiti pisanje **je** iza suglasničke skupine u kojoj je posljednji glas r: *zaprjeka*. (Babić i dr., 1994., Uvod)

Tvorba riječi

Da podsjetim, glede padežnih nastavaka Zagrebačka se filološka škola zalaže za starije nastavke. Pravopisno povjerenstvo 1877. zaključuje da se pisanje nastavka - ah može preporučiti (vidi: Vienac, 1877., 219).

U *Glasniku* je do 1900. vidljiva uporaba morfema **-ah** u imeničkom genitivu množine; uporaba starih nastavaka **-om -am** i **-im** u dativu množine, **-ih** u lokativu množine i **-ami/-mi/-i** u instrumentalu množine. Evo primjera.

Genitiv množine:

(...) iz crkvenih *dohodakah* (...) (1873., 188); (...) te isti službu *starješinah* (1873., 188); (...) biljegovnih pristojba bračnih *parnicah* (...) (1873., 10); Povedoše se oni za primjerom inozemnih liberalnih *učiteljah*. (1873., 172).

Dativ množine:

(...) građanskim zakonom *udovicam* nametnuo ograničenje (...) (1873., 7); (...) jedan izveden *oficirom*, jedan *župnikom* (...) (1875., 177); Preporučamo čč. gospodi *dušobrižnikom* (...) (1905., 148); Da li je to dvostruko očitovanje *nakladnikom* i *knjižarom* (...) (1873., 16); (...) reče Spasitelj svojim *učenikom* (...) (1873., 50);

Lokativ množine:¹¹

¹¹ Veber za ovaj padež ima naziv prepozicional. O njemu on piše: U staro je *vreme prepozicional imao nastavak eh i ih: po gradovih i po gradovéh; tako se može i danas u pjesmah pisati, ali u prozi samo na ih*. Vidi: Veber, 1871., 32. O starijim padežnim nastavcima vidi: Težak, 1991., 586-593.

(...) a najpače o *zaključnih tičućih* se crkve Kristove (...) (1873., 4); (...) moralnu sigurnost ob *okolnostih* imetka (...) (1873., 5); (...) u takvih *okolnostih* valja iztražiti (...) (1873., 4);

Instrumental množine:

(...) usporediti s *koncilskim akti* (...) (1783., 15); (...) izbjegavajmo svako intimno drugovanje s *učitelji* (...) (1873., 172); (...) to biva *vjerovnim* *svjedočbami* (...) (1873., 4).

O nekim vrstama riječi. Držim da je zanimljivo izdvojiti one riječi koje su u novijoj povijesti doživjele progon iz hrvatskoga jezika, a koje su izraz hrvatske jezične baštine; na riječi koje smatramo zastarjelicama u hrvatskomu jeziku, a koje su u 19. stoljeću bile normirane; zatim na tuđice koje su prodrle u hrvatski jezik, bilo prirodnim dodirom naroda, bilo nastojanjem vukovaca, a za koje postoji hrvatska riječ.

U prvomu tečaju *Glasnika*, a i kasnije, nalazimo čitav niz lijepih riječi koje su dio hrvatske jezične baštine, a koje su u procesu nasilnog stvaranja jednog jezika od hrvatskoga i srpskoga od 1945. i poslije proglašene nepodobnim riječima. Evo nekih, koje učestalo nalazimo u *Glasniku*, pa i poslije 1945., pa i danas.

darežnik, dočetak, dokaznica, glede, izvjestnica, jamačno, jedvimice, jur, mudroljub, napatuk, negibiv posjed, obsizat, očevid, pače, počam, podnesak, prinesci, radenici, razvidno, skrb, začetak, zaglavak.

Zastarjelica je riječ, oblik riječi ili veza riječi koja se osjeća kao starija ili koja odiše starinom. Dio jezične baštine su i zastarjelice koje danas najčešće imaju stilsku vrijednost, a koje su u 19. stoljeću, pa i poslije, bile dio rječničke norme. Upozorit ću na neke veznike, rječce, priloge, prijedloge i zamjenice koje danas smatramo zastarjelicama, a koje se učestalo javljaju u *Glasniku*:

- *Akoprem* najglavnija dužnost primalja (...) (1873., 119); *Kraljevstvo bo* se Božje silom pridobiva (...) (1973., 14); (...) *bud* s nehajstva *bud* iz zaboravi (...) (1973., 14); (...) *koli* revni bijahu, *toli* divno odieva (...) (1873., 112); (...) uzajamnom do duše privoljom, *nu* samovoljno bez sudbene odluke (...) (1873., 13); (...) progovoriti i *ob* ostalih slikah naše crkve. (1873, 138); (...) pak će i *ov* naš list (...) (1873.,14).

Navedene zastarjelice u današnjemu jeziku imaju istoznačnicu, što ću pokazati u malom rječniku koji sljedi. Objasniti ću način pisanja: prvo pišem zastarjelicu, zatim određujem vrstu riječi, a onda pišem današnju istoznačnicu:

akoprem, veznik - premda, ako

bo, modalna rječca - naime

bud, veznik - bilo, ili

koli, prilog - koliko
nu, veznik - međutim, ali
njeke, zamjenica - neke
ob, prijedlog - o
ov, zamjenica - ovaj
pako, prijedlog - pak
toli, prilog - toliko¹²

U tečajevima 1942., 1943. i 1944. neke su od tih riječi oživljene, a nalazim i neke nove: brzoglas, krugovalna postaja, tiskarsko tvorivo. Sve će se te riječi poslije 1945. nastojati zamijeniti tuđicama iz srpskoga jezika. Takve tuđice nalazim i u *Glasniku*. Kao primjer navodim prvo tuđicu, a onda hrvatsku riječ: regulisanje - reguliranje, učestvovati - sudjelovati, baza - osnova, dozvola - dopusnica, obezbiediti - osigurati, pravac - smjer, podesno - zgodno, saradnik-suradnik.

Sintaksa. U ovom ću dijelu iznijeti zapažanja o obilježenom redu riječu, slavenskom genitivu, prijedložnom izrazu od prijedloga *s/iz* i imenice u genitivu, te pasivu.

Sintaksa je jezična disciplina koja proučava rečenično ustrojstvo. Ona propisuje pravila o slaganju riječi u rečenici. Donja je granica sintakse riječ, a gornja rečenica. Redoslijed riječi u rečenici može biti stilski neobilježen (redovan, običan) i stilski obilježen (obrnut, prigodan).

Stilski neobilježen red riječi izgleda ovako: subjekt (subjektni skup), predikat (predikatni skup); subjekt je na prvomu mjestu, predikat iza subjekta, a objekt iza predikata. (detaljnije vidi: Katičić, 1991., 21)

Stilski obilježen red riječi je slobodan. Pisac teksta odlučuje što će biti istaknuto, a ističe stavljanjem riječi/skupa riječi na prvo ili posljednje mjesto, tamo gdje riječi/skupu riječi prema sintaksi nije mjesto. Kao učestalu pojavu u *Glasniku* izdvajam glagol na kraju rečenice, slavenski genitiv, prijedložni izraz od prijedloga *s/iz* i imenice u genitivu, te pasiv.

Glagol. U *Glasniku* se glagol vrlo često nalazi na kraju rečenice. Npr.

Mnijemo da će službeni dio *Glasnika* i svećenstvu inih biskupija koristan i zanimljiv *biti*. (1873., 1) Bilo bi dakle veoma žalostno, kad bi ovaj podhvat, korak k napredku, izražaj bratimskog udruženja, poticalo k duševnom radu - s naše nebrige i mlitavosti *propao!* (1873., 2)

---

¹² Zastarjelice pišem prema: Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1994.

Slavenski genitiv: Kada se radnja prijelaznoga glagola niječe, izravni objekt u akuzativu može se zamijeniti genitivom koji se u tome slučaju naziva slavenskim genitivom. Takvi su slavenski genitivi vrlo česti u Glasniku, a ponekad nalazimo i objekt izrečen genitivom u slučaju kada se ne nalazi u zaniijekanoj rečenici. Npr.

(...) da ne spominjem *prvih kršćana* (...) (1873., 109); (...) i neće nam uzkratiti otac nebeski *svoje pomoći* (1873., 109); *Nedostatka osjećaja*, nije samo pri bogoljubstvu u crkvi (...) (1875., 177); Dalmacija (...) neradja Talijane, nego *svjesnih Hrvata*. (1875., 177); (...) da će *Glasnik* omiljeti svakomu svećeniku, te *krepe podpore* naći širom po domovini. (1873., 1)

Prijedložni izraz. Prijedložni izraz od prijedloga *s/iz* i imenice u genitivu u sljedećim primjerima izriče priložnu oznaku količine, uzroka, načina. (vidi: Veber, 1871., 130) Evo primjera iz *Glasnika*:

(...) a uz to i dokinuti bar *s većine* po svećenstvo (...) (1873., 1); Ovaj narod u obilnosti svakoga dara božjega, drži se *s'neke ruke* u prirodnoj svojoj izvornosti. (1875., 177); Načela moja su *s temelja* protivna onim (...) (1873, 16); (...) najpače odluke one, koje se češće propuščaju i zanemaruju, bud s nehajstva bud *iz zaboravi* (...) (1873., 14)

Pasiv. Hrvatski jezik izbjegava pasiv u rečenicama u kojima se subjekt može izreći nominativom. Ako se, pak, vršitelj radnje izriče instrumentalom, onda takav iskaz ima stilsko obilježje. (vidi: Veber, 1871., 119 i 164) Pasiv je u *Glasniku* čest način pisanja, o odaje uzvišen ton. Npr.

(...) kojim slovo *biskupom Strossmajerom* u koncilu rečeno dobro poznato bijaše (...) (1873., 178); (...) da je samo razmjerno malen dio, još *Karlom IV.* zasnovane crkve, dokončanjen. (1873., 178); U tom smislu doneo je "Volkszeitung" sljedeće *kanonikom drom Nik. Voršakom* potpisano očitovanje. (1873., 16); (...) govor održan u Vatikanskom koncilu *Monsignorom Strossmajerom* (...) (*Glasnik*, 1873., 15); Nacrti tih slika sgotovljenih stranom još pokojnim *Overboeckom*, umjetnikom po svem svietu slovećim, stranom opet g. *Seitzom mladjim* (...) (1873., 66).

2. Glasnik o jeziku

Glasnik je u prvomu broju jasno odredio svoju namjeru: (...) *razglašivati po biskupiji naredbe i okružnice Preč. Ordinarijata* (...) i *dokinuti bar s većine tegotno prepisivanje istih*. (1873.,1)

Te se namjere *Glasnik* uglavnom i držao. Dvije stalne rubrike, nazvane Službeni i Poučni dio, ostale su do danas. Ali, ubrzo će se pokazati da *Glasniku* nije važno samo *razglašivanje* naredaba i okružnica, nego, da se poslužim

riječima biskupa Antuna Mandića, važno je i *slovke pravo potribovati*. (Uptjenje, 1779.) U tome su duhu i dva sljedeća naputka.

Već u prvomu tečaju 1873. u Okružnici br. 1351. koju je potpisao biskup Juraj Strossmayer izražava se skrb o jezičnoj kulturi. Naime, biskup Strossmayer poziva svećenstvo da se u što većem broju predbroje na izdanje *Kratkoga nauka ili Dioecesanske knjige*, jer je ona koja je trenutačno u uporabi *puna jezikoslovnih i inih pogrješaka*:

(...) Duhovni stol ovaj opetovano p. n. gg. biskupijske svećenike pozvati, da bi se i sami na spomenutu knjigu predbrojili, a i svoje župljane u što većem broju na predbroj sklonuti izvoljeli, tim više, što svojski oko toga nastojati valja, da se "Jaićev vienac", koji je pun *jezikoslovnih i inih pogrješaka* (istaknula A.P.), u crkvi kao pjesmarica nerabi, već da se svagdje i izključivo sa "kratkim naukom" zamieni. (1873., 186)

Drugi jezični naputak je iz 1942. godine. Pod naslovom *Upis krsnih imena na njemačkom jeziku u matice krštenih* upozorava se na pravilno pisanje prezimena stranoga podrijetla. Naputak glasi:

Osobno (krsno) ime ima (se) upisivati u maticu krštenih onako, kako to ovlaštena stranka (otac, mati ili prvostepena upravna oblast kod nahočeta) želi, da ima da glasi, a nipošto u onom obliku i onako kako ono glasi u službenom jeziku, u kojem se inače matice vode. Zato nema nikakve zapreke, da se osobna imena upisuje u maticu krštenih onako kako ona glase na njemačkom jeziku i pravopisu, ako to ovlaštena stranka želi. To dakako vrijedi i za druge jezike. (1942., 79)

Ova su prva dva zapisa na razini obavijesti koja se tiče jezika. Sljedeća dva zapisa su, pak, napisana perom jezikoslovaca: prvi je članak *Lihva* nepotpisanoga autora (1880., br. 1., 2., 6. i 7.), drugi je članak *Nepotrebni ispravci prijevoda sv. pisma* Alojzija Vincetića.(1911., 32).

Članak *Lihva* je, pored osnovne namjere, i jezična rasprava koja pokazuje piščevu osjetljivost za jezik:

Da još bolje učvrstimo pojam lihve, ovdje nam je napomenuti, da tom riečju hoćemo označiti svaki i najmanji dobitak, što ga iz zajma dobivamo, te u tom se nekadanji smisao rieči lihva razlikuje od smisla što ga danas toj rieči podmićemo. Rieč lihvar označuje danas čovjeka, koji pozajmljuje novac na velike, nepravedne kamate. Zadržali smo pako rieč lihva, jer bolje odgovara latinskoj usura pod čim se je takodjer prvobitno razumjevaio svaki dobitak iz zajma. Postotci, kamate novije su rieči, kao i latinska auctuarium, interesse, koje su tek kasnije skovane i koje su imale služiti tomu, da se pokaže, da dobitak iz glavnice stečen može biti pravedan i nepravedan. Za drugu vrstu dobitka zadržali su stari izraz: lihva - usura - Wucher; za prvu pako vrst, koju sv. pismo nepoznaje, uzeli su novu rieč: postotci, kamate - auctuarium, interesse - Zins.

Što se pako pod zajmom razumieva, poznato je. To je neka vrst ugovora, u kojem vjerovnik predaje stvar, koja se samom porabom ujedno i troši, dužniku pod pogodbom, da u svoje vrieme povрати stvar iste vrijednosti. Narav zajma u tom stoji, da vlasništvo uzajmljene stvari od vjerovnika predaje na dužnika, da tako onaj unajmljenu stvar upotriebiti može u kakvugod mu svrhu, te dosljedno svu odgovornost uzajmljene stvari na sebe uzima. U slučaju daklem, da kod vjerovnika stvar propadne, prije nego što se je ovaj snjom poslužiti mogao, ipak je dužan povratiti stvar iste vrijednosti. (1880., 3)

A kao potporu svojoj tvrdnji autor članka navodi bilješku:

Narav zajma pokazuje i latinska rieč: mutuuum, koja se po mnienju nekih etymologički sastoji ex "meo et tuum." Tako n. pr. Reiffenstuel veli: Mutuum sec dictum est, quasi ex meo tuum. Edit. procur. a Kresslinger th. III. p. 508. Da je i po rimskom pravu u tom ležala narav zajma viditi je odanle, što i Justinijan u svojih Inst. lib. 3. tit. 15. veli: Mutuum ita appellatum est, quia ita a me tibi datur ut ex meo fiat tuum. (1880., 3)

Godine 1911. Alojzije Vincetić piše članak *Nepotrebni ispravci prijevoda sv. pisma* u kojemu se kritički odnosi prema članku dr. Julija Dijamanta objelodanjenom u prilogu *Narodnih novina*. Tome članku, piše Vincetić, *nijesam mogao naći pravoga povoda, a još manje svrhe. (1911., 32)*

Upozoravam na još jednu jezičnu raspravu: *Petoknjižje u novom hrvatskom prievodu* Svetozara Rittiga (1943., 132-136) u kojemu pisac usporednom metodom kritizira novi prijevod u odnosu na izvornik.

3. O lijepoj književnosti

Autori članaka u *Glasniku* su svećenici. Ti će članci, kako je rečeno u prvomu broju, *razglašivati* po biskupiji različite obavijesti i naptuke. No, svećenici su željeli pokazati da vole i lijepu književnost te da su i sami i pjesnici, i putopisci, i biografi, i kroničari, i književni kritičari, pa i slikari.

Lirske pjesme. Lirske su pjesme već u prvomu tečaju najavile otvaranje *Glasnika* i za literarne zapise: pregledne književne članke, putopisne crtice, ulomke iz dnevnika, biografije, književne prikaze .

Godine 1873. tiskana je pjesma *Križ i ljubav* Adama Filipovića Heldentalskog koju je za tisak priredio Ferdo Filipović. Govoreći o životu Adama Filipovića Heldentalskoga Ferdo Filipović navodi *njeke njegove nabožne pjesme, od kojih vam evo Križ ljubavi saobćujem (1873., 141), a nemogu da vam nepriobćim jednu neznanu ali žarom ljubavi odišuću pjesmicu Ljubeznoj domovini (1873., 167) i pjesmu o kruni Spasiteljevoj (pjesma je bez naslova) koja je, piše F. Filipović, i pjesnikova i svećenikova kruna: Ko ono nebesko janje nosio je mučeci i strpljivo križ svoj do kalvarije smrti svoje; nitko neznade što ga je*

u duši i srcu peklo. Sudimo ga po ovih stihovi, koj mu u groblju pod križem, promatrajuću krunu Spasiteljevu, iz bolne duše izvirahu. (1873., 175)

Ferdo je Filipović zabilježio još jednu pjesmu Adama Filipovića *Mladom misniku* koju je autor *izpjevao preč. gosp. Ivanu Matijevcu prigodom njegove prve sv. mise 22 nedjelju po duhovih, a 26 Listopada god. 1833. (1873., 178)* Osvrćući se na pjesnički jezik Ferdo Filipović veli da pjesma *doduše nije pjevana kitnjastim jezikom niti uznešena duhom, ali je inače istinita, krasna i poučna. (1873., 178)*

Prelistavši *Glasnike* ustvrdila sam da je najveći broj lirskih pjesama posvećen biskupu Josipu Jurju Strossmayeru o njegovomu imendanu ili rođendanu. To su najčešće ode u kojima se zahvaljuje Bogu za ovako vrsnoga sina i pastira koji se još za života proćuo po bogobojažljivosti i dobrim djelima. Pjesme su spjevali Grga Martić, Ilija Okrugić, Juraj Tordinac, Jovan Sudečić, Svetozar Rittig, Ivan Becić, Ivan Trnski, P. Rogović, a ima i nekoliko pjesama čiji su se pisci skrili iza pseudonima Bogoslav, Bogoslovi, Doni i inicijala S.M.M.P.

Praksa objelodanjivanja pjesničkih radova svećenika nije se održala. Šteta.¹³

Književni prikazi. Već se 1889. u *Glasniku* nalazi pregledni članak o književnosti u Slavoniji u 18. stoljeću pod naslovom *Književna slika Slavonije u 18. vieku* Matije Pavića (1889., br. 5., 8., 9., 10. i 11.) i *Književna slika Slavonije u prvoj poli 19. vieka* istoga autora (1889., br. 19., 20., 22. i 23.).

Tih devet nastavaka o književnoj slici Slavonije ima nakanu: zabilježiti kulturno blago Slavonije u 18. stoljeću i približiti ga duhovnoj širini svećenika, ponajviše onih koji nisu blizu središnje knjižnice.

Pavićev zapis je prikaz *Crtica iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću* Josipa Forka iz 1884. u kojemu Forko u pregledu *donosi nacrt književnosti*, kako sam kaže, ne bi li je približio srednjoškolskim profesorima koji teško dolaze do literature neophodne za izvođenje nastave. Smatrajući Forkov zapis o slavonskoj književnosti važnim i za očuvanje baštine, Pavić piše:

Mi mislimo da g. pisac nije mogao odabrati sretnijega i zanimivijega posla, nego što je upravo spomenuti tema. Posvetiv svoje proste časove literaturi slavonskoj, on je ovršio pravu zadušbinu a od svakoga, koji ima srca i smisla za ono što su uradili naši stari, zavriedio podpuno priznanje i zahvalu. (1889., 87)

U *Glasniku* se od samih početaka ustalila rubrika *Književnost* u kojoj su se predstavljale nove knjige s tematikom prikladnom za podizanje religijske

¹³ Popis radova svećenika Biskupije Đakovačke i Srijemske, pa i literarnih, vidi: Srakić, Marin, 1982. i: Marijanović, Luka: 1996., 109-146.

kulture i za odgoj u kršćanskom duhu. Takve su obavijesti vrlo kratke, a daju podatke o autoru, naslovu, izdavačkoj kući i ponešto o fabuli. No, ima i izvrsnih književnih prikaza. Izdvajam neke.

O romanu *Crno kraljevstvo* Antuna Matasovića piše Pavao Matijević pod naslovom *Svećenički roman*. U uvodu prikaza Matijević piše:

Život i rad katoličkog svećenika bio je oduviek predmet svestranog izpitivanja. Lajici s udivljenjem gledaju u svećenikovom životu nebotične visine i vrtoglave ponore, koji privlače i odbijaju. Pa i sami svećenici, koji po svetom redu prodiru kroz taj nimbus i tajna, ostaju često osupnuti rietkom ulogom i divnom duhovnom moći svojega svećeništva. (1943., 63)

Matijevićeva zapažanja o temi, ustroju fabule i likova, poruci romana, zatim stil njegove rečenice odaju pisca koji je već iza sebe imao objelodanjena književna djela. I sam se već pokazao i romanopiscem izdajući roman *Svijetom za srećom* (Đakovo, 1941., Tisak Biskupijske tiskare u Đakovu).

I drugi je prikaz o Matasovićevu romanu. Napisao ga je Pero Ivanišić pod naslovom *Roman o svećeniku (K Matasovićevom romanu Crno Kraljevstvo)* (1943., 76-78). Opet ću upozoriti na uvodni dio članka u kojemu se autor izdiže nad fabulu i perom liričara govori o vječno zatvorenim i vječno izazovnim tajnama duše:

Ljudska je duša kao ponor, koji nema dna. Sve što se u njoj zbiva kao da odjekuje u dubinama i izčezava u daljinama, koje se samo naslućuju. Ali ipak su te dubine i daljine oivčene i zaokružene. Taj je omeđeni prostor tako velik - i ako je to sviet samo sviet pojedinca - da pokušaj izvana kadkad tek dodiruje vanjski orub i osluškuje jeku tajnovitosti, a unutra je teško. Nutrinu, ovijenu gustim velom, i tu tamu mlaz svietla rjeđe prodire. (1943., 76)

Među izvrsne prikaze mogu ubrojiti i onaj iz pera Dominka Šarčevića o zbirci *Pjesme Ivana Ev. Šarića* (1912., 42), prikaz dr. Andrije Spiletka o *Knjizi psalama* (1913.), te *Nekoliko misli uz knjigu Među vukovima* (1945., 13) Matije Pavića. No, govor o svima njima, pa i o mnogima ovdje nespomenutima, zahtijeva dodatnu pozornost i prostor koji nadilazi ovaj članak. A to je potrebno učiniti.

Osim navedenih u *Glasniku* se nalaze i neke granične književne vrste: putopisi, biografije, ulomci iz dnevnika.

Putopisi. Putopisi su uvijek rado čitano štivo, posebice su to bili u vremenu bez radijske riječi i televizijske slike. Izdvajam samo neke:

Putopisne crtice (1874.) nepotpisanoga autora, četrnaest ih je objelodanjeno u drugomu tečaju; *Put po Posavini* (1874.) Mihovila Pavlinovića; *Hodočašće u Aljmaš* (1891.) Ivana Becića; *Hodočašće u Loret* (1897.) Mateja Novosela; *Hodočašće iz Djakova u Sarajevo* (1898.) Ivana Golubičića; *Putovanje*

presv. Dr. Voršaka po Srijemu (1899.) Josipa Lovretića; *Crtice sa hodočasnog puta* (1902.) potpisao Lombayer; *Apostolski put presv. g. biskupa dr. A. Voršaka* (1903.) nepotpisanoga autora; *Dojmovi s istoka* (1911.) Marinka Lackovića; *Svetište Dormitio u Jeruzalemu* (1944.) Ferde Schwerera; *Put u Damask* (1954.) nepotpisanoga autora. Itd.

Svaki ovaj članak zavrjeđuje pozornost; svaki je zanimljiv, svaki je svjedočanstvo prijedena puta; u svakom se slikovito pripovijeda o onome što se doživjelo, osjetilo, spoznalo; a svaki se zapis k tome odlikuje neobičnom kompozicijom, jezikom i stilom, kao piščevim potpisom.

Biografije. Kako i priliči ovakvu listu u njemu se nalaze brojne biografije svetaca i svećenika. Njihova je vrijednost višestruka, a možda ju je najbolje sažeo Ferdo Filipović na kraju opisa života Adama Filipovića:

I tako vam izpriča život čovjeka, koga je puk štovao i ljubio i koji nam je ostavio divan primjer, da nebudemo svećenici i rodoljubi samo po rieči nego i po djelu. Dao Bog! (1873., 176)

Prvu je biografiju napisao Ferdo Filipović o *Adamu Filipoviću Heldentalskom* (1873.). Dalje slijede:

Najljepši ideal hrvatske mladeži (Prilikom 15- godišnjice smrti dra Ivana Merza) Đuke Marića (1943., 89); *Sv. Toma Akvinski i Duns Skotus* (1888.) Matije Pavića; *Životopis svetaca - Naši sirmijski mučenici* (1949.); *Toma Akvinski* (1949.) iz pera nepotpisanoga autora. Itd.

Dnevnici. Dnevnici su snažno svjedočanstvo o najskrivenijim predjelima ljudske duše, pa su ujedno i drago i poučno štivo, posebice ako su ih pisali ljudi obdareni bogatim životom.

Emerik Gašić je odabrao i za tisak pripremio dva ulomka iz dnevnika: *Iz dnevnika biskupa Givovića* (1943.) i *Iz dnevnika biskupa Krtice* (1942.)

4. Stilističke osobine

Pod ovim naslovom želim upozoriti na pjesnički stil, gradaciju, frazeme i poslovične izraze u nekim člancima.

Pjesnički stil. Pjesnički je stil primjeren književnim tekstovima, no ponekad se i u neknjiževnim vrstama pronade neka pjesnička rečenica, slika, stilski figura.

Iz takvih sam *Glasnikovih* tekstova izdvojila neke pejsažne slike koje se ponavljaju i u inačicama nalaze u nekolicini članaka kao epiteta, poredbe, metafore, metonimije, da bi slikovitije ili potpunije dočarali osjećaj, doživljaj, želju, misao. Najčešći poticaj za takve slike je motiv neba.

Prvi je primjer iz neknjiževnog teksta *Nješto ob otimanju crkvenih dobara. Pisac ovako začinja pripovijedanje: Uzdamo se u onoga koji ptice nebeske hrani i poljsko cvieće toli divno odieva (...)* (1873., 30) U jednoj slici nebo i zemlja u skladnom jedinstvu pod Božjim okriljem nadahnjuju vjerom, mirom, skladom, slobodom, radošću, unatoč tvrdoj i nepravednoj stvarnosti koja je u članku opisana.

Drugi su primjeri iz književnih zapisa. U putopisu *Od Posavine* Mihovila Pavlinovića pisac kao kistom preslikava doživljaj iz prirode, vrelinu ljetnoga popodneva, u kojemu se ističe poredba lugova i zelenih otoka:

Mutno se nebo razgalilo, i drum se ožeo; pa mi pod noć krenusmo u Andrijevcu. S'obe strane druma polegle sidbe; iz polja digli se lugovi, ko iz mora zeleni otoci, a pod nebeski svod, s'daleka zaokupile brdine slavonske i bosanske (...) (1875., 176).

U sljedećem je primjeru pisac zastao pred veličinom i snagom osobe biskupa Strossmayera. Gledajući ga i osjećajući da su to biskupovi posljednji dani, nije mogao pronaći snažniju poredbu da iskaže svoje divljenje:

(...) On starac - veličajan i sjajan kao žarko sunce što se spušta u more (...) (*Svom devetdesetgodišnjem Ocu*, 1905., 9)

Simboli tame i svjetla čest su slikarski motiv, ali i pjesnički. Ferdo Filipović zna da se samo iz tame rađa svjetlo, da će sjaj zvijezde željenice i sunca jače zasvijetliti nakon tmastih oblčina:

Jedvimice su dočekali da jim se rodna zemlja otrese osmanlijskoga zuluma i povrati staroj slobodi i slavi, pa da opet mogu hvaliti Boga dragoga, kao i njihovi predji. Ta im se zvijezda željenica iza tmastih oblčina bila pomolila (...) (*Adam Filipović Heldentalski*, 1873., 120)

Pozivajući svećenike na suradnju pisac članka *Naša namjera* poslužio se pejzažnom metaforom: *Nedajmo se uljuljati u sladke sanjke; nad obzorom crkve katoličke i službenika njezinih crni se kupe oblaci, bura je blizu (...)* (*Naša namjera*, 1873., 1)

Motiv vrta prepunog cvijeća stvara dojam sklada i radosti. Vihor se na takvome mjestu osjeća poput uljeza iza kojega ostaje pustoš. No, i ta pustoš ima smisla, iza nje će opet prozelenjeti. U povijesti je bezbroj takvih primjera. Zna to autor članka *Misije* se preporadjaju pa piše:

Rat se oborio na misije kao što vihor provaljuje u vrt: lišće i cvjetovi su strgani i vjetar ih je odvitlao. I same snažnije biljke uvijaju se i sagibaju, - ali poslije se opet dižu i u danima tišine opet prozelene i procvatu. (1943.,122)

Gradacija. Gradacija je pjesnička figura misli (prema lat. gradatio, stupnjevanje) koja nastaje takvim izborom riječi, slika i misli kojima se postupno pojačava ili slabi dojam. Gradacija je, znači, primjerena pjesničkomu

jeziku, no neki se autori prozних članaka u *Glasniku* nisu mogli oteti takvom stilu. Iz mnoštva primjera navodim jedan iz članka *Adam Filipović Heldentalški Ferde Filipovića*:

Gdje ste Vi bivši njegovi učenici, koji ste njegovom naukom duh svoj kriebili i znanje si bogatili; gdje ste vi njegovi drugovi, prijatelji i štovaoci, koji ste se njegovim bodrim duhom vedrili, njegovom sladkom riečju nasladjivali; gdje ste vi nuždne i nevoljne sjerote, koje vas je on svojom darežljivom desnicom nahranio, zaodjeo, obskrbio, od zla obranio; gdje ste vi silni bolestnici i griješnici, koje je on izliečio, dušu i tielo vam osnažio, koje vas je svojom blagom riečju tješio, bodrio, svjetovao, učio; gdje ste vi njegovi župljani, kojim je on bio brižan i revan pastir, dobar i mio otac, blag i milosrdan darežnik, vješt i neumoran učitelj, značajan i uzoran pregalac; gdje ste vi nebrojeni radenici knjige i žarki rodoljubi, da se ogrižete suncem njegove ljubavi prema rodu i domu, da se razplamtite njegovim izgledom, pa da onako za njegov boljak i napredak revnujete kao on - ovamo, ovamo vas oko njegova groba. (1873., 119)

Frazemi. Frazemi se kao najmanja frazeološka jedinica ne stvaraju u govornomu procesu, nego se reproduciraju u gotovu obliku, a značenje se izvodi iz značenja njegovih dijelova. Neke frazeme koji se nalaze u *Glasniku* navdim prema vrsti središnje punoznačnice:¹⁴

- Besjeda: *svaka njegova besjeda bila je na mjestu* (1873., 173) - pametno je govorio;
- Cvjetati: *tu ruže necvatu* (1873., 173) - osuda nečega ili nekoga;
- Crpiti: *A takova sveta mudrost ne crpi se iz knjiga* (1873., 114) - ne čita se, nego se proživljava;
- Čas: *kucnuo čas popravljanja* (1943., 13) - posljednji čas;
- Čas: *goraki časovi* (1873., 174) - nesreća;
- Duša: *kad bi se do duše mogao dobiti drugi svećenik* (1873., 111) - zapravo;
- Duša: *blagoslovio im zastavu i od duše pustio slovo* (1911., 177) - iskreno govorio;
- Križ: *njegov težki križ* (1873., 110) - muku;
- Mršav: *Po gotovo je sredovječna naša hagiologija mršava.* (1905., 1) - premalo napisanih knjiga;
- Nered: *uvukao se nered u Gibanje pučanstva (...)* (1873., 104) - pogriješilo se u pisanju;

¹⁴ O frazemima vidi: Kolenić, Ljiljana, 1998., 75-186.

- Oko: *zape nam za oko* (1911., 135) - uočili smo;
- Oči: *oči namse otimale za lijepim jezerom* (1911., 159) - divili smo se;
- Oči: *kod zdravih očiju* (1911., 159) - unatoč pameti;
- Oči: *umah u oči bude* (1873., 174) - uočljivo;
- Oči: *nije ga s oka smetnuo* (1905.,2) - zaboravio;
- Pero: *da nas svojim perom podpomaže* (1873.,1)- da piše za *Glasnik*;
- Put: *put od noći do svietlog jutra* (1943., 13) - od grijeha do pokajanja;
- Rasvijetliti: *rasvijetlit će nam pamet* (1873., 109) - poučit će nas;
- Razgrijati: *razgrijat će nam srce* (1873., 109) - udobrovoljiti nas;
- Srce: *spas bo duše leži crkvi tako na srcu* (1873., 111) - zabrinutost Crkve,
- Zelen: *zelena mladost* (1911., 107) - premlad;
- Zvijezde: *u zviezde kovati* (1874.,173) - vjerovati (u nečiju dobrotu).

Poslovični izrazi

- *Ne pružajmo jim prsta, da nas neuhvate za ruku.* (1873., 172)
- *Podsieci stablu korjen, ni lje neće listati!* (1873., 22)
- *Tko se s vatrom igra, lahko se opeče.* (1873., 172)
- *Tko se u Boga uhva, u dobrog se gospodara uhva.* (1873., 1)
- *Tko šuti, mudro zbori.* (1873., 52)

Na kraju

Iz goleme jezične građe koju pruža 125-godišnji *Glasnik/Vjesnik* izdvojila sam tek neke jezične i književne teme od kojih svaka zavrjeđuje i dodatnu pozornost.

List je nastao u vrijeme završnice standardizacije hrvatskoga jezika, kada su se lomila i usustavljivala mnoga oprečna mišljenja i stavovi oko hrvatskoga književnoga jezika. U tom pogledu *Glasnik/Vjesnik* svjedoči u kojoj su se mjeri jezični sukobi zrcalili u javnomu životu: glede grafije, nastavaka za genitiv, dativ, lokativ i instrumental množine, odraza jata.

U obje tematske odrednice, *Jezik u Glasniku* i *Glasnik o jeziku*, vidimo da list djelomice slijedi jezične norme svoga vremena: piše **dj** i **gj** za **đ**, **ć** za **é** (rubni su primjeri riječi s **tj**), **dž** za **dž**, **r** za samoglasno **r** (iako je Veberova *Slovnica* 1871. propisala **er**); piše nastavak **-ah** u genitivu množine i stare

nastavke u dativu, lokativu i instrumentalu množine; piše suglasničke skupine ne provodeći jednačenje po zvučnosti i mjestu tvorbe (npr. težko).

Glede jata vidljivo je da se u *Glasniku* odražava kao i u hrvatskoj književnosti na kraju stoljeća: slijedeći Veberovu *Slovnícu hervatsku* iz 1871. u prvomu se tečaju *Glasnika* nalaze riječi sa znakom **ě** i odrazima **je, ie**; riječi s **i**, **e** u manjoj su mjeri zastupljene.

Te će norme *Glasnik* slijediti do kraja 19., a neke i na početku 20. stoljeća: npr. pisanje **đ** (**đ, dj, gj**) i pisanje suglasničkih skupina (npr. društvo).

Karakteristična sintaktička *Glasnikova* odrednica je glagol na kraju rečenice, slavenski genitiv, prijedložni izrazi, pasiv, što *Glasnikovim* članicama daje svečan ton i osjećaj tradicije.

Posebna se *Glasnikova* draž krije u literarnim izričajima u kojima pisci otkrivaju istančan osjećaj za lirski izraz, književni prikaz, putopis, dnevnik, biografiju; za epitet, poredbu, metaforu, metonimiju, gradaciju.

Glasnik/Vjesnik je na ovome skupu otvorio svoje stranice javnosti i posvjedočio da su ga dugih 125 godina stvarali muževi - dostojni nastavljači one hrvatske pisane riječi koja je nastajala u sjemeništima i samostanima, a koja čini i osnovu i srž hrvatske kulture.

Literatura

Anić, 1994. - Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1994.

Babić i dr., 1994. - Babić Finka-Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.

Forko, 1884. - Forko, Josip, *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću*, U Osieku, 1884.

Gaj, 1835. - Gaj, Ljudevit, *Pravopisz.//Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, 38-48 (1835.) Zagreb

Jonke, 1965. - Jonke, Ljudevit, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb, 1965.

Katičić, 1991., - Katičić, Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Globus, Zagreb, 1991.

Kolenić, 1998. - Kolenić, Ljiljana, *Riječ o riječima, Iz hrvatske leksikografije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1998.

Mandić, 1779. - Mandić, Antun, *Uputjenje k'slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnieh ucsionicaħ u kraljestvu Slavonie, Ofen, 1779.*

Maretić, 1908. - Maretić, Tomo, *Jezik slavonskih pisaca*, JAZU, Zagreb, 1908-

Marijanović, 1996. - Marijanović, Luka, *Kulturno-prosvjetna i preporodna djelatnost profesora i studenata đakovačke Bogoslovije.*// *Diacovensia*, 109-147 (1996.), Đakovo

Moguš, 1993. - Moguš, Milan, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1993.

Mrazović, 1877. - Mrazović, Ladislav, *Ob ustanovi hrvatskoga pravopisa.* // Vienac, 176-221 (1877.) Zagreb

Pintarić, 1998. - Pintarić, Ana, *Antun Mandić i Uputjenje k'slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnih ucsionica u Kraljestvu Slavonie 1779.*, Matica hrvatska, Osijek, 1998.

Solar, 1977. - Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Zagreb, 1977.

Srakić, 1985. - Srakić, Marin, *Antun Mandić, biskup, realizator školskih reforma u Hrvatskoj.*//*Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, 87-97 (1985.) Osijek

Srakić, 1982. - Srakić, Marin, *Bibliografija svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije*, (1527.-1981.), Đakovo, 1982.

Srakić, 1996. - Srakić, Marin, *Odgovitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu (1806.-1996.)*, 167-154 (1996.) Đakovo

Težak, 1991. - Težak, Stjepko, *Deklinacija imenica.* // *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Globus, Zagreb, 1991., 569-593.

Veber, 1871.- Veber, Adolfo, *Slovnica hervatska za srednja učilišta*, Zagreb, 1871.

Vince, 1978. - Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

Vončina, 1975. - Vončina, Josip, *Jezik Antuna Kanižlića*, JAZU, Rad 368, 5-172, 1975., Zagreb